

KS. RYSZARD TOMCZAK

Kościół w czasach Jana Pawła II, red. M. Rusecki, K. Kaucha, J. Mastej, Wydawnictwo KUL – Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”, Lublin 2005, ss. 514.

Niekwestionowany Autorytet Świata, Papież Przełomu Tysiącleci i Nowego Milennium, Jan Paweł II Wielki w ciągu 27 lat „odświeżył” rangę i znaczenie Kościoła w świecie współczesnym. Podjął z powodzeniem trudny dialog ekumeniczny, międzyreligijny i zmniejszył dystans między Kościołem i ludźmi niewierzącymi. Przez swoją postawę oraz podejmowane dzieła uświadomił współczesnemu Kościołowi jego chrystologiczną istotę i nadał mu wyraźnie chrystologiczny profil. Zasluguje przez to Jan Paweł II na tytuł Wielkiego Chrystologa współczesnego Kościoła.

Na przełomie marca i kwietnia 2005 r. odbyły się nieplanowane rekolekcje. Papież Jan Paweł II otworzył przed światem nową perspektywę życia: bogatszą niż daje świat, niż może wymyślić ludzkość, nawet mając do dyspozycji wielorakie środki i możliwości poznawcze. Papież, Sługa Boży, Jan Paweł II pozostawił nam wielkie bogactwo swoich myśli, słów i dzieł, które Kościół powinien zgłębiać i z których powinien korzystać w formacji pastoralnej, jeśli chce stawać się wspólnotą głębokiej wiary w Jezusa Chrystusa.

Już w pół roku po śmierci Papieża, dzięki inicjatywie pracowników Instytutu Teologii Fundamentalnej KUL pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Mariana Ruseckiego, otrzymaliśmy książkę, będącą wieloaspektową syntezą eklezjologiczną czasu Jana Pawła II. „Przygotowany przez nas traktat, będący próbą opisu współczesnego Kościoła i świata – czytamy we wprowadzeniu do książki – może stanowić pomoc w studiowaniu eklezjologii i zgłębianiu nauczania Jana Pawła II. To dzięki niemu wielu ludzi doświadczyło łaski istnienia i obecności Chrystusowego Kościoła, działania Boga w Kościele i poprzez Kościół. Wielu odkryło Osobę Jezusa Chrystusa, chrześcijaństwo, życie religijne, duchowe, a zatem inny wymiar ludzkiej egzystencji niż konsumpcyjny, indywidualistyczny, pozbawiony jasnego i wyższego sensu. Dzięki Janowi Pawłowi II ponownie odkryli Kościół ci, którzy o nim zapomnieli lub go odrzucili, dając posłuch ostrej krytyce skierowanej przeciwko Kościołowi i ulegając nieprzychylnym mu trendom kulturowym. Wielu ludzi tęskni za Kościołem, który zaspokoiłby ich najgłębsze oczekiwania, usuwałby zamęt umysłów i słabość woli, który byłby Kościołem autentycznie Chrystusowym. Właśnie taki Kościół spotkali w czasach Jana Pawła II” (s. 10).

Jan Paweł II pomógł odczytać i głębiej zrozumieć prawdę o Kościele, uświadomić jego wiarygodność i nakreślić podstawowe zadania, problemy i wyzwania, jakie

stoją przed współczesnym Kościołem. Redaktorzy i autorzy zastrzegają we wprowadzeniu, że „nie podejmują się próby dokonania bilansu pontyfikatu Jana Pawła II w aspekcie eklezjologicznym” (tamże), jednak książka stanowi ważną syntezę problematyki wiarygodności Kościoła obecnych czasów.

Książka *Kościół w czasach Jana Pawła II* składa się z czterech części. Część pierwsza pt. *Świadek Kościoła. Osoba, słowo i dzieło* (s. 19-62) zawiera wypowiedzi wybitnych przedstawicieli Kościoła bezpośrednio związanych z Papieżem Janem Pawłem II (arcybiskupa Stanisława Dziwisza, kardynałów: Kamillo Ruiniego i Joachima Meisnera) – są to teksty ich przemówień wygłoszonych w auli Uniwersytetu z okazji otrzymania doktoratu *honoris causa* KUL. Arcybiskup Stanisław Dziwisz w artykule pt. *Dar i tajemnica* relacjonuje najważniejsze fakty, które jego zdaniem wiążą się z zamachem na Ojca Świętego (13 maja 1981 r.). Autor dochodzi do wniosku, że ocalenia życia Ojca Świętego nie da się wytłumaczyć w sposób racjonalny i należy przyjąć to za cudowną łaskę Bożą. Arcybiskup wyraża przekonanie, że „krew przelana na placu św. Piotra w dniu 13 maja zaowocowała wiosną Kościoła Roku 2000” (s. 28). Kardynał Kamillo Ruini, wikariusz generalny diecezji rzymskiej, w artykule pt. *Głęboka jedność prawdziwie powszechnego pontyfikatu* zwraca uwagę na wielką rolę Papieża w budowaniu wspólnego europejskiego domu. Tylko Kościół podążający za Chrystusem w dziele zbawienia człowieka – podkreśla Kardynał – może budować jedność kontynentu.

Kolejny rozważanie proponuje kardynał Joachim Meisner – na temat dziedzictwa narodu polskiego w pontyfikacie Jana Pawła II. Kardynał Meisner dostrzega głęboki związek między tradycją narodową i doświadczeniem Kościoła w Polsce a kształtem pontyfikatu Papieża-Polaka (polska religijność, pielgrzymki, kult świętych, doświadczenie cierpienia Ojczyzny, polski patriotyzm, życie w jarzmach komunizmu, szacunek dla małżeństwa i rodziny, kult maryjny). Pierwszą część książki kończy artykuł *Promieniować światłem Oblicza z Getsemani* ks. prof. Tadeusza Stycznia SDS – kontynuatora personalistycznej myśli Jana Pawła II. Autor w sobie właściwy sposób uwypukla charyzmat Jana Pawła II – zatroskanego i zafascynowanego człowiekiem – na tle procesów sekularyzacji w dzisiejszym świecie.

Część drugą, zatytułowaną *Pamięć i tożsamość. W poszukiwaniu źródeł Kościoła* (s. 65-141), otwiera artykuł ks. Mariana Ruseckiego na temat Boskiej genezy Kościoła. Całość poglądów na eklezjogenezę autor omawia w dwóch punktach: niekatolickie ujęcie początków Kościoła oraz katolicka teoria genezy Eklezji. Autor konstatuje: „Kościół powstał z formalnych inicjatyw Jezusa, który realizował zbawczy plan Boga i miał pełną świadomość eklezjotwórczą. W Nim i przez Niego powstała Eklezja. W swej istocie była ona definitywnie określona co do swojej natury, istotnych struktur, posłannictwa, zadań wobec świata, preparacji definitywnego Królestwa Bożego, które już w Nim zaistniało i posiada historyczny kształt w dziejach” (s. 78).

Ks. Krzysztof Góźdz podejmuje z kolei problematykę obrazów, idei i koncepcji eklezjologicznych. Zdaniem autora wiodącą jest idea Kościoła jako ludu Bożego – głęboko osadzona w Biblii i silnie zakorzeniona w Tradycji. Patrystyczną syntezę nauki o Kościele przedstawił ks. Jerzy Pałucki w artykule pt. *Eklezjologia Ojców*

Kościola. Ojcowie ujmują Kościół jako *communio* w wymiarze chrystologii, pneumatologii oraz antropologii. Tak szeroko ujęta eklezjologia Ojców Kościoła pozwala – zdaniem ks. Pałuckiego – „rozumieć istotę Kościoła i docierać do jego źródła, pomaga dobrze pojąć także jego zadania we współczesnym świecie” (s. 112).

W artykule *Permanენტna eklezjogeneza* ks. Jacenty Mastej ukazał ciągle trwający proces budowania wspólnoty eklezjalnej, opierając się na triadzie: *martyria* (świadełstwo wiary, przepowiadania), *leiturgia* (liturgia), *diakonia* (służba). Dzięki tej triadzie – akcentuje mocno autor – „Kościół rodzi się, żyje i wzrasta zarówno w aspekcie indywidualnym (w poszczególnych wiernych), jak i społecznym (jako wspólnota). Bez świadectwa wiary, liturgii, szczególnie Eucharystii i modlitwy oraz czynnej miłości nie powstałby i nie istniałby przez wieki Kościół Chrystusowy” (s. 124).

W ostatnim artykule tej części studium zatytułowanym *Oreǳie moralne Jana Pawła II jako pamięć i tożsamość Kościoła* ks. Sławomir Nowosad ukazuje magisterium Papieża, które koncentruje się na człowieku jako szukającym i „odślanającym” w sobie Boga. W myśli antropologicznej Papieża autor uwypukla najistotniejsze argumenty, które przemawiają za godnością osoby: człowiek-osoba jest obrazem Boga, Chrystus objawia w pełni człowieczeństwo, ludzkie życie we wspólnocie jest odbiciem wewnętrznej komunii Osób Boga Trójjedynego, a także „człowiek najpełniej wyraża i spełnia siebie poprzez miłość rozumianą jako całkowity i bezinteresowny dar z samego siebie” (s. 141).

W trzeciej części książki (s. 145-359), która nosi tytuł *Blask prawdy. W stronę wiarygodności Kościoła*, autorzy podejmują zagadnienia dotyczące wiarygodności Kościoła, jego działalności, samoświadomości, znaków czasu oraz wyzwań stojących przed współczesnym Kościołem w różnych miejscach świata. Tę część studium rozpoczyna artykuł Andrzeja A. Napiórkowskiego OSPPE pt. *Kościół wobec wyzwań współczesności*. Zadania Kościoła wobec dzisiejszego świata autor artykułu omawia w siedmiu punktach: świadectwo wiary i miłości, chrystianizacja i nowa ewangelizacja, promocja życia i kobiety, oreǳie o pojednaniu, eschatologia, *caritas catholica*, ekologia jako ratowanie przyrody i człowieka. L. Boevue, profesor teologii fundamentalnej w Katolickim Uniwersytecie w Leuven, w artykule pt. *Powszechność prawdy religijnej w kontekście postmodernizmu* podejmuje zagadnienie prawdy religijnej i jej uniwersalności. Stosując metodę filozoficzno- i teologiczno-fundamentalną, autor odkrywa partycularność tradycji religijnych, tak bardzo wrażliwych na pluralizm religii.

Ireneusz S. Ledwoń OFM w artykule pt. *Kościół a religie pozachrześcijańskie* podejmuje problematykę relacji chrześcijaństwa do religii pozachrześcijańskich. Pierwsza część artykułu omawia status religii niechrześcijańskich w aspekcie historycznym, druga natomiast ukazuje wyjątkowy charakter chrześcijaństwa oraz soteriologiczne pośrednictwo Kościoła w odniesieniu do tych religii. Autor zaznaczył, że dialog międzyreligijny w wymiarze teoretycznym i praktycznym „swoje apogeum osiągnął za pontyfikatu Jana Pawła II” (s. 193).

Dwa następne artykuły poświęcone są problematyce ewangelizacji w Afryce (ks. Juvénal Ilunga Muya: *Głoszenie Chrystusa w Afryce według adhortacji Ecclesia in Africa*) oraz wiarygodności Kościoła w zetknięciu z nurtami postmodernistyczny-

mi we Francji (ks. Francis Dousquet: *Kościół wobec pluralizmu religijnego. Doświadczenie Francji*). Autorzy dostrzegają doniosłą rolę Jana Pawła II w określeniu ewangelizacyjnej misji Kościoła w Afryce (aspekt chrystologiczny ewangelizacji, eklezjologia rodziny) i we Francji (aktywność religii na rzecz pokoju, dialog z migracją żydowską, muzułmańską). „Ewangelizacja i działalność misyjna nie są zatem tylko daniem ze strony chrześcijan – jak podkreśla J. Muya – ale i otrzymywaniem – przyjmowaniem odmienności drugiego człowieka w świetle Chrystusa. W tym znaczeniu ewangelizacja jest przede wszystkim działaniem Trójcy Świętej, która wlewa w nas swoją miłość, swoje życie, aż staniemy się dla współczesnego świata żywym słowem Bożym” (s. 211).

Główne linie papieskiego nauczania na temat dialogu oraz ekumenicznego zaangażowania Jana Pawła II zarysował ks. Przemysław Kantyka w artykule *Dialog ekumeniczny w dobie pontyfikatu Jana Pawła II*. Myśl i dzieło pontyfikatu Papieża przełomu tysiącleci – podkreśla autor – stanowią znaczący i trwałe dorobek ekumenizmu; „Dla nas stanowią wyzwanie, abyśmy kontynuowali to dzieło jedności, otwarci na działanie Ducha Świętego, bo jedność jest Jego darem. W ten sposób dzieło ekumeniczne i teologia jedności będą przede wszystkim doksologią” (s. 237).

Uwarunkowania historyczne, społeczno-kulturowe, prawne i duszpasterskie omówił ks. Ryszard Kamiński w artykule pt. *Podstawowe uwarunkowania życia i działalności Kościoła w Polsce*. Przeobrażenia dokonujące się w Polsce – zdaniem autora – aktywizują Kościół do uczenia się nowych form działalności. Prężność ewangelizacyjna Kościoła w Polsce w przyszłości zależeć będzie od tego, na ile potrafi się on zreformować i dostosować do istniejących uwarunkowań, co jest dla niego wyzwaniem czasu.

Charytatywną działalność Kościoła ukazał ks. Wiesław Przygoda. Autor podkreślił wielką zasługę w dziedzinie charytatywnej Kościoła na Zachodzie Europy, z doświadczenia którego winny skorzystać instytucje Kościoła w Polsce. Autor tych rozważań wykazał, że wielka aktywność w ostatnim czasie polskich organizacji charytatywnych może wnieść „ducha ożywczego” w działalność organizacji zachodniego Kościoła. Działalność instytucji charytatywnych w Polsce jest przykładem tego, że przy pomocy mniejszych, niż w zachodnim Kościele środków finansowych (większa promocja człowieka, niezależna od środków finansowych), można dokonywać formacji ludzkiej.

Niewątpliwie dla wiarygodności Kościoła ma znaczenie jego zaangażowanie w dziedzinie pokonywania patologii społecznych, takich jak: alkoholizm, narkomania, HIV/AIDS czy więziennictwo. Problematyce tej poświęcony jest artykuł ks. Czesława M. Cekiery pt. *Kościół wobec patologii społecznych*. Patologie społeczne, które występują także w Polsce, muszą stanowić przedmiot specjalnej troski duszpasterskiej Kościoła. Ks. Cekiery podkreśla, że do konkretnych zadań zaangażowani są specjaliści, terapeuci, kapelani, wolontariusze; powoływane są nowe stowarzyszenia, grupy religijne, zakony i bractwa. „Apostolska działalność Kościoła jest nieustannie stymulowana i wspierana przez pasterzy Kościoła, a w szczególności była przedmiotem wielkiej troski przez ponad 26 lat Ojca Świętego, Jana Pawła II” (s. 286).

Naukową interpretację rzeczywistości Kościoła przedkłada także psychologia. Na szczególne zaangażowanie psychologii w proces formacji chrześcijańskiej zwrócił uwagę ks. Jerzy Szymoń w artykule pt. *Psychologia w służbie Kościoła*. Według autora najważniejsze funkcje, jakie pełni psychologia w procesie formacyjnym, należą zadania: terapeutyczne, selekcyjne, profilaktyczne i integracyjne.

Papież Jan Paweł II wielokrotnie apelował o większą otwartość Kościoła na rzeczywistość świata kultury, gdyż jest ona „nośnikiem” Ewangelii. Zadania Kościoła w dziedzinie kulturotwórczej, a szczególne zasługi Jana Pawła II, omówił ks. Zbigniew Krzyszowski w artykule pt. *Kościół w funkcji kulturotwórczej*. Dokonując próby określenia pojęcia kultury, autor artykułu przedstawił problem inkulturacji Ewangelii oraz zagadnienie ewangelizacji kultury. Działania Kościoła na rzecz kultury „często zamkniętej na transcendencję, mają doprowadzić do tego – podkreśla autor – by mógł on nawiązać z nią owocny i rzeczywisty kontakt, umożliwiający wspólną pracę na wielu terenach. Chodzi o twórczy, uczciwy dialog, mający na celu danie człowiekowi nowej nadziei, zakorzenionej w Jezusie Chrystusie Odkupicielu człowieka” (s. 317).

Dwa ostatnie artykuły tej części książki podejmują problematykę wiarygodności Kościoła (ks. Paweł Rybczyński: *Wiarygodność Kościoła a znaki czasu*, ks. Krzysztof Kaucha: *Wiarygodność Kościoła*). Ks. Rybczyński przedstawił teologicznofundamentalną analizę dotyczącą znaków czasu w ich funkcji uzasadnienia wiarygodności Kościoła. Słusznie podkreśla autor, że głębokie rozpoznanie i właściwa interpretacja współczesnych znaków czasu w świetle Objawienia Bożego mają wpływ na wzrost wiarygodności Kościoła. „Jan Paweł II, będąc doskonałym interpretatorem znaków czasu, sam stał się znakiem dla współczesnych sobie ludzi zarówno poprzez swoje święte życie, jak też przez śmierć i pogrzeb. Przyczynił się tym samym do ukazania wiarygodności Kościoła” (s. 333). W drugim artykule, ks. K. Kaucha omówił – porządkując złożoną materię zagadnienia – współczesny kontekst problemu wiarygodności Kościoła, koncepcje wiarygodności i wiarygodności Kościoła oraz relacje między wiarygodnością Kościoła a aktem wiary. Zdaniem autora, „nie można stawiać Kościołowi ani wymogów wiarygodności sprzecznych z jego tożsamością, ani wewnętrznie sprzecznych, gdyż takich kryteriów nikt nie może spełnić [...] Zatem Kościół dopasowujący się do np. poprawności politycznej czy trendów kulturowych w celu ukazania swej wiarygodności, od razu by ją stracił, a nawet zanegował” (s. 359).

Czwarta część omawianej książki, która nosi tytuł *Europa, bądź sobą! O roli i zadaniach Kościoła w jednoczącej się Europie* (s. 363-497), ukazuje rolę i zadania Kościoła w procesie jednoczenia się Europy, a także porusza kwestie odkrywania i zachowanie przez Europę chrześcijańskiej tożsamości. Poszczególne rozważania wskazują, że w obliczu przemian zachodzących we współczesnej Europie, wyraźnie jawi się potrzeba humanitarnych i ewangelicznych wartości, jakie oferuje Kościół. Ks. Andrea Milano, profesor historii Kościoła Uniwersytetu „Federico II” w Neapolu, w artykule pt. *Między terażniejszością, przeszłością i przyszłością chrześcijańskiej Europy* podejmuje zagadnienie wkładu Kościoła w budowaniu tożsamości Europy. Korzenie Europy autor wiąże z trzema symbolicznymi nazwami: Jerozolimą, Rzymem, Atenami. Dostrzega potrzebę aktualnego opracowania doktrynalnego, które

ukazałoby Kościół jako ożywczą siłę „niezbędną do zapewnienia postępu w trudnej i długiej przygodzie autentycznej integracji europejskiej. Kościół byłby zatem laboratorium nadziei na przyszłość dla całej ludzkości” (s. 388).

O Europie jako wspólnocie wartości pisze Henryk Samsonowicz: *Czy Europa jest wspólnotą wartości?* Profesor Samsonowicz dostrzega historyczną rolę Kościoła jako nośnika wartości i tradycji, dzięki którym Polska znalazła się w gronie chrześcijańskich narodów.

Głos w dyskusji na temat jednoczenia się Europy zabrał Jan Paweł II, ogłaszając adhortację apostołską *Ecclesia in Europa*. Nie mogło więc zabraknąć w tej książce refleksji nad tą adhortacją. Zostały jej poświęcone artykuły kardynała Stanisława Nagy'ego (*Europa na rozdrożu. Jana Pawła II wizja Europy*) i Andrzeja Szostka MIC (*Zbawcza misja Kościoła dziś według adhortacji Ecclesia in Europa*). Autorzy podkreślają, że Kościół oferuje Europie pomoc i współpracę. Ważnym znakiem obecności Kościoła w Unii Europejskiej musi być świadectwo naszej wiary i dopiero na niej budowane codzienne życie (zob. EiE 117).

Analizę socjologiczną na temat Kościoła katolickiego w Polsce i Europie przeprowadził ks. Janusz Mariański (*Kościół katolicki w Polsce i Europie – analiza socjologiczna*). „Przyszłość religii i Kościoła w Europie i w naszym kraju – konkluduje ks. Mariański – nie jest wyznaczona jedynie oddziaływaniem sił sekularyzacyjnych. Ważny jest także wpływ sił ewangelizacyjnych. Wiele zależy od tego, jak Kościół będzie reagował na wyzwania modernizacji czy postmodernizacji społecznej [...] W społeczeństwie polskim dominującą pozostaje jeszcze religijność kościelna przekazywana przez dwie podstawowe instytucje socjalizacji i wychowania: rodzinę i Kościół” (s. 434-435).

Sytuację, problemy i zadania Kościoła w wybranych krajach jednoczącej się Europy przedstawili: bp Frantisek Tondera (*Kościół na Słowacji w czasie transformacji ustrojowej*), Viara Maldjewa (*Odrodzenie Kościoła po wizycie Jana Pawła II w Bułgarii*), ks. Innokenty Pavlov (*Rola i zadania Kościoła w jednoczącej się Europie z perspektywy Rosji*), ks. Henri-Jérôme Gagey (*Sytuacja Kościoła we Francji*).

Cenną refleksją na temat sumienia w polityce podzielił się profesor Rocco Buttiglione w artykule pt. *Prymat sumienia w polityce*. Doktor *honoris causa* KUL (2004 r.) ukazując kulisy związane z jego niedoszlą nominacją na członka Komisji Europejskiej, zarysował granice kompromisu, jakie musi stawiać sobie chrześcijański polityk. „Trzeba unikać – pisze profesor Buttiglione – konieczności wyboru między zwycięstwem politycznym i własnym sumieniem. Polityk powinien osiągać to, do czego dąży, bez zdradzania własnego sumienia. Jeśli jednak okoliczności uniemożliwiają zachowanie tej równowagi, należy wówczas bez wahania iść za głosem własnego sumienia. Porażka, przyjęta w duchu świadectwa prawdzie, może być źródłem największego dobra człowieka” (s. 487).

Artykuł arcybiskupa Józefa Życińskiego pt. *Chrześcijańska odpowiedzialność za kulturę przyszłej Europy* zamyka ostatnią część książki. Arcybiskup podkreśla, że miejsce w Europie mają różnorodne tradycje i potencjały kulturowe, które mogą wnieść twórczy wkład do kultury i duchowości zjednoczonego kontynentu. Cały pontyfikat Jana Pawła II – konkluduje Arcybiskup – ukazuje rolę cywilizacji miłości,

kultury życia, godności osoby ludzkiej, aksjologicznego fundamentu dla trwałej demokracji, szczególnie na kontynencie europejskim.

Książkę otwiera homilia Jana Pawła II, wygłoszona w dniu 22 października 1978 r. na placu św. Piotra w Rzymie, kończy zaś homilia Benedykta XVI z 24 kwietnia na rozpoczęcie jego pontyfikatu. Zarówno Jan Paweł II, jak i Jego następca, Benedykt XVI, wezwali do otwarcia drzwi Chrystusowi. Jest to wyraźny znak, że Benedykt XVI kontynuuje styl pontyfikatu Jana Pawła II, a Chrystus permanentnie działa w Kościele przez swoich namiestników.

W 27. rocznicę wyboru Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową Kościół w Polsce otrzymał piękny dar w postaci nowego studium eklezjologicznego *Kościół w czasach Jana Pawła II*. Szybki tryb wydawniczy tej publikacji zawdzięczamy przede wszystkim jej redaktorom: pracownikom Instytutu Teologii Fundamentalnej KUL z ks. prof. dr. hab. Marianem Ruseckim na czele. Pracownicy ITF KUL najszybciej „odrobili” zadanie (opracowanie syntezy nauczania Jana Pawła II z uwzględnieniem całego kontekstu pontyfikatu – tutaj: Kościoła), które stoi przed środowiskiem Lubelskiego Uniwersytetu, zważywszy, że Uczelnia ta nosi imię Jana Pawła II. Słowa uznania należą się im także za zaproszenie do opracowania dzieła znanych przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych z polskich i zagranicznych ośrodków uniwersyteckich oraz znamienitych ludzi Kościoła. Niniejsze studium – poszerzone o artykuły zagranicznych autorów oraz podejmujące kwestie europejskie Kościoła i w Kościele – jest skierowane do szerokiego grona czytelników w Europie. Można by jednak grono adresatów poszerzyć bardziej, gdyby syntezy umieszczone na początku każdej części książki, napisane na wysokim poziomie metajęzyka, miały swoje tłumaczenie w języku angielskim.

Wieloaspektowość i wielowątkowość niniejszego studium o współczesnym Kościele wymagało od redaktorów trudnej selekcji artykułów do poszczególnych części pracy. Z tego zadania wywiązali się znakomicie. Może tylko jedna drobna uwaga: czy nie lepiej było umieścić dwa artykuły z części trzeciej pracy (ks. F. Bosqueta *Kościół wobec pluralizmu religijnego. Doświadczenie Francji* oraz ks. R. Kamińskiego *Podstawowe uwarunkowania życia i działalności Kościoła w Polsce*) w części ostatniej, która traktuje o roli i zadaniach Kościoła w Europie?

Redaktorzy i autorzy książki osiągnęli wielki sukces, publikując myśli eklezjologiczne, których inspiratorem i realizatorem był nasz Wielki Papież – Wierny Świadek Kościoła. Niezmiernie cenną zaletą tej publikacji jest to, że autorzy – obok znaków wiarygodności permanentnie związanych z Kościołem – zauważyli inne, nowe, które uwierzytelniają jego naturę i misję we współczesnym świecie.

Słowa uznania należą się Wydawnictwom (KUL i „Gaudium”) za fachowo i solidnie wydane dzieło. Piękna szata graficzna pomaga w lekturze i przyciąga czytelnika. Poszczególne części dzieła są wydzielone i opatrzone wstępem. Dobrze pomyślano, by homilie, które zostały wygłoszone na inaugurację pontyfikatu przez Jana Pawła II i Benedykta XVI, wyróżniały się złotym (papieskim) kolorem. Wydane dzieło zyskuje przez to pewne „dostojeństwo”. Coraz częściej w polskich wydawnictwach prezentuje się niewielkie noty o poszczególnych autorach artykułów. Także i w tym dziele krótkie noty o autorach pozwalają poznać środowisko i instytucje, które oni reprezentują.

Do gruntownego studium tej książki zachęcam nie tylko teologów, eklezjologów, studentów teologii, ale także wiernych świeckich zaangażowanych w życie Kościoła. Znajdą oni w tym studium także dla siebie wiele inspiracji do pogłębienia życia religijnego i krytycznego spojrzenia na wspólnotę Kościoła, do którego przynależą. Korzyść odniosą także ci czytelnicy, którzy poszukują ciągle nowych, zgodnych ze współczesną mentalnością argumentów do uzasadnienia wiarygodności Kościoła naszych czasów. Gwarantuję, że przyswojenie treści tego bogatego i wieloaspektowego studium eklezjologicznego wzbogaci nasze poznanie i zaowocuje jeszcze większą miłością do Kościoła, którego Jan Paweł II jest najwierniejszym świadkiem.

KS. KRZYSZTOF GÓZDŹ

Czesław Stanisław Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. 1 -2, Wydawnictwo KUL, Lublin 1999-2003, ss. 861+1057.

Książd Profesor Czesław Stanisław Bartnik (ur. 1929) jest filozofem, teologiem i historiologiem, ale przede wszystkim znany jest jako twórca oryginalnego kierunku filozoficznego – personalizmu uniwersalistycznego. Kierunek ten wytycza wszystkie szlaki jego twórczej myśli personalistycznej, które można określić jako droga intelektualnego i epistemologicznego kroczenia ku Najwyższej Osobie, ku Bogu (*Personalizm*, Lublin 1995, 2000²). Profesor Bartnik wyraźnie pragnie uczynić personalizm drogą każdego człowieka, gdyż jest przekonany, że jest to systemem najbardziej uniwersalistyczny i twórczy, przede wszystkim dla osoby ludzkiej. Prawda osoby ludzkiej leży w jej spełnieniu, najpierw w sposób antycypacyjny już tu na ziemi, a w końcu w *visio beatifica*. Stąd samo chrześcijaństwo, które odkrywa przed człowiekiem *communio personarum* w Bogu, odsłania jednocześnie miejsce i dla samej osoby ludzkiej w komunii Bożej wspólnoty. Osoba jest dla Bartnika nie tylko zasadą bytu, czy kategorią poznania, lecz także kluczem całej rzeczywistości, jej poznawania i realizowania, a przy tym i spełniania się całego człowieka. Wtedy personalizm jest „osobotwórczy”, a osoba jest jedyną istotą, której jest dane pełniejsze poznanie całej prawdy. Z głębi świata osoby ludzkiej wypływa też żywa myśl – kierowana przez Osoby Boże, kształtująca ten świat, kosmos i całe uniwersum.

Drogę personalistyczną uzasadnia Bartnik szeroko nakreśloną wizją teologiczną, którą zawarł w ponad trzech tysiącach publikacji, osiemdziesięciu trzech książkach, a następnie we współczesnej „sumie teologicznej” jaką jest jego dwutomowa *Dogmatyka katolicka*. Dzieło to określa jednocześnie samego Autora, stąd warto nad nim się zatrzymać. Tym bardziej warto, gdyż dzieło to pisał Profesor w zasadzie przez cały okres swojej naukowej przygody w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, od pierwszych wykładów (1956 r.) aż po przejście na emeryturę (2002 r.). Ostatnie lata aktywnego życia naukowego poświęcił na opublikowanie swego *opus vitae*.